

film na horyzoncie

etap II – zdjęcia
Film dokumentalny

Ustalenia z bohaterem

Granica między dokumentacją, a okresem zdjęciowym może okazać się bardzo płynna. Dlatego bardzo ważną decyzją, jaką musicie podjąć samodzielnie, jest przejście do właściwych zdjęć. Niebezpieczeństw płynących z przeciągania etapu przygotowawczego jest wiele, ale do najważniejszych należy stracenie istotnych momentów, to znaczy nagranie ich niechlujnie, bo z myślą, że to tylko dokumentacja. Nierzadko do filmu wchodzi materiały z dokumentacji, które okazują się niepowtarzalne. Pamiętajcie, że gdy zdecydujecie się już na dany temat lub bohatera, powinniście jak najszybciej podpisać z nim zgodę na wykorzystanie wizerunku i załatwić wszystkie formalności, aby uniknąć późniejszych nieporozumień.

Storyboard

Inaczej niż przy filmie fabularnym storyboard nie jest istotną częścią pracy przygotowawczej do zdjęć, choć jeśli komuś pomaga zaplanować pracę, to może wykonać serię poglądowych rysunków. Film dokumentalny powstaje w dużej mierze podczas montażu, stąd niektórzy dokumentaliści szkicują układy scen, ale dopiero po ich nakręceniu, żeby pomóc sobie przy montażu.

Mała ilość światła

Automat w kamerze stara się ustawić wartość ekspozycji na wystarczającą ilość światła. Posługuje się w tym celu różnymi parametrami. Dla was najważniejsze jest to, że mała ilość światła skutkować może dużym „ziarnem” na ekranie. Jeśli kamera posiada ustawienia manualne, warto w takiej sytuacji ich użyć.

Długość obiektywu, a głębia ostrości

Im dłuższy obiektyw (czyli „większy” zoom) tym głębia ostrości mniejsza. Przy szerokim obiektywie - większa. W amatorskich kamerach posiadających niewielką matrycę, kręcenie na nieco dłuższych obiektywach poprawia plastykę obrazu i sprawia, że obraz staje się nieco bardziej „filmowy”.

Kontrasty

Kamera jest w stanie dobrać ustawienia do jednego natężenia światła. Jeżeli natężenie będzie zbyt zróżnicowane, automat zacznie wariować. Wyobraźcie sobie, że nagrywacie mężczyznę siedzącego w pokoju. Jeśli będziecie go kręcić na tle okna, w trakcie słonecznego dnia, okaże się że widzimy okno, ale nie widać twarzy mężczyzny lub że jest ona widoczna, ale całe tło to wielka biała plama.

Zoom

Zapomnijcie o zoomie. Jednym z najczęstszych błędów jest jego nadużywanie. Ustawcie kadr i włączcie kamerę. Jeśli chcecie korzystać z zooma, róbcie to zdecydowanie i konsekwentnie. Dobrym sposobem na zmianę planu jest wyczekanie dobrego momentu i bardzo szybki dojazd, który wyciąć można na etapie montażu. Unikajcie latania zoomem przód-tył.

Światło

Robiąc film, opowiadacie obrazem. Pamiętajcie, że możecie w pewnym stopniu panować nad ilością światła - zapalać i gasić lampki w pokojach, odsłaniać i zasłaniać okna, zasuwając zasłony. Jeśli kręcicie na zewnątrz, lepsze będą miejsca w cieniu niż w pełnym słońcu, tak samo jak dni pochmurne będą lepsze od słonecznych. Korzystniejsze światło niż w środku dnia jest rano i po południu (patrz-kontrasty).

Dźwięk

Amatorskie kamery mają niestety fatalne mikrofony. Jak temu zaradzić?

Rozmowy w głośnych miejscach odpadają. Nie przeprowadzajcie wywiadów w kawiarniach, parkach przy ulicach etc.

Kiedy kręcicie w domach, przed zdjęciami wsłuchajcie się w otoczenie. **Uważajcie na buczące lodówki, tykające zegary, włączone radia (!), otwarte okna, wentylatory.** W trakcie zdjęć to nie przeszkadza, ale podczas montażu przekonacie się, jak bardzo jest to irytujące. Wyłączajcie hałasujące sprzęty.

Wpływ na rzeczywistość

-Cierpliwa obserwacja

Reżyser i kamera musi być jak najmniej widoczna - staramy się być niezauważalni, cierpliwie czekamy co przyniesie nam czas. Unikamy inscenizacji, wnikliwie obserwujemy. Jeśli macie dobry temat, możecie śmiało zaufać rzeczywistości i stać się „muchą na ścianie”.

-Zagęszczanie rzeczywistości

Twierdzenie ukute przez Marcela Łozińskiego, który porównuje rzeczywistość do akwarium z rybkami: „Mamy akwarium. Jest bardzo spokojne, śliczne falują w nim roślinki, rybki spokojnie sobie pływają, piaseczek jest czyściutki. Wiadomo jednak, że w tym akwarium czasami dzieją się burze. Jakaś ryba się zdenerwuje, pogryzie inną, piasek idzie do góry... Gdybym mógł z kamerą i mikrofonem być przy tym akwarium przez miesiąc, to bym takie coś złapał, ale wiem, że nie złapię. Wobec tego ja to akwarium biorę w rękę i lekko nim potrząsam”. Wodę trzeba czasem wzburzyć, aby poruszyć światem, wydobyć z niego to, co prawdziwe i typowe, ale być może ukryte, trudno dostępne dla oka kamery. Nie chodzi tu o inscenizację czy sztuczne ustawianie postaci, ale o drobne zabiegi prowokujące naturalne zachowania.

Krzysztof Kieślowski realizując *Z punktu widzenia nocnego portiera*, zaproponował bohaterowi kupno psa. Marcel Łoziński wypuścił do parku swojego syna aby ten rozmawiał zgodnie z jego wskazówkami ze starszymi ludźmi. Są też skrajne przypadki jak Werner Herzog, który pisał teksty dla swoich bohaterów albo Wojciech Wiszniewski, w którego dokumentach nieraz trudno doszukać się... dokumentu. Pamiętajcie jednak, że każda taka ingerencja musi być przemyślana, bo równie dobrze może wam zaszkodzić!

Offy

Dobrze jest nagrać rozmowę z bohaterem, którą wykorzystacie później jako tzw. „setkę”, czyli obraz + dźwięk lub jako off, czyli sam głos podłożony pod obraz. Rozmowa nagrana przed kamerą będzie bardziej oficjalna. Kamera często „przywierza do muru”, intensyfikuje odpowiedzi, ale może także powodować onieśmienie i zamknięcie się wewnętrzne bohatera.

Rozmowa przy dyktafonie i herbacie zapewnia większą swobodę. Jeśli jesteście przekonani, że obraz nie będzie wam potrzebny, zdecydуйте się na to rozwiązanie - wtedy opowieść będzie bardziej osobista.

Możecie też poprosić bohatera o spisanie przemyśleń na dany temat lub prowadzenie dziennika, który możecie później nieco przeredagować i poprosić bohatera o jego odczytanie. Pamiętajcie – spontaniczna rozmowa będzie bardzo różniła się od przeczytanego tekstu - musicie zdecydować, co pasuje do waszego filmu.

Jak nagrywać setki

- **Setka** to nic innego jak obraz nagrywany razem z dźwiękiem. Kiedy siadacie przed bohaterem z kamerą i zaczynacie rozmowę, nagrywacie setkę. Możecie ją później wykorzystać w takiej samej formie lub oddzielić głos od obrazu i użyć go z offu, pokazując inne sceny.

- **Różnicowanie planów** – pamiętajcie, że plany tej samej wielkości bardzo źle się montują. W trakcie rozmowy starajcie się je różnicować. Wykorzystujcie momenty przerwy lub zawieszenia, aby skorzystać szybko z zoomu. W zupełności wystarczą dwa, trzy plany, zmieniane w miarę możliwości w obrębie jednego pytania. Mogą to być np. zbliżenie na twarz bohatera; plan, który obejmuje go od piersi w górę oraz plan pełny – pokazujący bohatera i jego otoczenie.

- **Odpowiedzi na pytania** – starajcie się uzyskiwać odpowiedzi pełnym zdaniem. Jeśli bohater zaczyna odpowiedź od „no wiesz...”, „tak jak mówiłeś”, możecie go delikatnie zatrzymać i poprosić aby zaczął jeszcze raz od konkretnych słów, albo pełnym zdaniem. Dobrym sposobem jest też prośba o podsumowanie lub zwykłe słówko „czyli?” po rozwlekłej odpowiedzi. Pamiętajcie, że rozwlekłość nie jest dobra. Film lubi zdecydowane postawy.

- **Powtarzanie pytań** – zadaliście pytanie na początku wywiadu. Jednak rozmowa się rozkręciła, bohater się otworzył, pokonaliście bariery. Możecie zadać pytanie jeszcze raz.

- **Czas na zastanowienie** – nie ma nic piękniejszego niż twarz człowieka, który zastanawia się nad odpowiedzią! Nie przerywajcie tego. Zadajcie pytanie i pozwólcie bohaterowi myśleć. Jeśli zatrzyma się, aby znaleźć odpowiednie słowa, nie dopowiadajcie za niego - nigdzie się nie spieszycie. Obserwujcie jego twarz - czasami jedno drgnięcie mięśnia wyrazi więcej niż cały potok słów.

- **Jak się ustawić?** – Ma być wam wygodnie. Dobrze jeśli miejsce rozmowy jest bliskie bohaterowi. Osoba przeprowadzająca rozmowę powinna siedzieć blisko kamery, zaraz obok obiektywu. Dzięki temu możecie patrzeć sobie w oczy, a jednocześnie zachować kontakt bohater-kamera.

- **Wyłączanie i włączanie kamery** – Starajcie się wyłączać kamerę kilka sekund po zakończeniu wypowiedzi lub obserwowanego wydarzenia. Jeśli bohater skończył wypowiedź lub obserwowany samochód odjechał, zostawcie kamerę włączoną, z niezmiennym kadrem, i policzcie co najmniej do pięciu. Ułatwi Wam to montaż. Czasem też ludzie po chwili przerwy w opowieści, jednak decydują się jeszcze na jakąś wypowiedź. Pamiętajcie też, że niektóre kamery potrzebują rozbiegu, czyli proces zapisu może rozpocząć się nawet kilka sekund po naciśnięciu guzika nagrywania.

Myślenie o montażu

Pamiętajcie, że swój materiał musicie później zmontować. Stosujcie:

- **kilka planów na każdą scenę**

- **nagrywanie tzw. „przebitek”**, czyli ujęć z otoczenia, zbliżeń, przez które będziecie mogli później przechodzić między podobnymi planami i wykorzystywać je do robienia skrótów czasowych.

- **dokrętki po scenie** – po nagranej rozmowie np. między bohaterem a jego matką, możecie poprosić jeszcze o chwilę rozmowy na byle jaki temat i nagrać słuchającą osobę.

Dailies

Materiału może okazać się bardzo wiele. Dailies to regularne projekcje nakręconego materiału. Wybierajcie na bieżąco dobre sceny i sytuacje, dzięki temu szybko zorientujecie się jakie błędy popełniacie, zwłaszcza pod kątem filmowego poczucia czasu. Przekonacie się też, które sytuacje są nośne, urodzą się nowe pomysły i bardzo możliwe przekonacie się, o czym wasz film tak naprawdę jest. Niezwykle ważna jest **REGULARNOŚĆ** oraz uporządkowane według konkretnej metody opisywanie plików.

Gdzie szukać dodatkowych informacji?

Sheila Curran Bernard, *Film Dokumentalny, kreatywne opowiadanie*

Małgorzata Hendrykowska (red.), *Klucze do rzeczywistości. Szkice i rozmowy o polskim filmie dokumentalnym po roku 1989*